

MEKTEPSKA POUKA – TEMELJ DUHOVNOG IDENTITETA

Enes KARIĆ

Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu
eneskaric@yahoo.com

SAŽETAK: Esej se bavi mektebom kao najraširenijim oblikom početne škole ili ‘predškole’ u tradicionalnim zemljama islama ili najprihvaćenijom formom ‘učilišta’ za malodobnu djecu, najčešće od pete do desete godine, ali nekada i kasnije. Autor objašnjava značenje riječi mekteb, ulogu vjere islama i knjige Kur’ana u toj školi, objašnjava ulogu pisanja i sricanja slova i riječi Kur’ana u kurikulumu mekteba, k tome, bavi se fleksibilnošću mekteba koja je vidljiva diljem mnogih geografskih područja i kulturalnih zona. Poseban odjeljak ovog eseja bavi se mektebima u Bosni i Hercegovini kroz literaturu i, šire uzevši, književnost. Leksikoni pisaca, poznatih ličnosti i uleme vrlo su značajni izvori o polaznicima mekteba. Iz te građe jasno se vidi višestoljetna važnost mekteba u Bosni i Hercegovini, s jedne, kao i vitalnost islamske kulture, s druge strane.

Ključne riječi: mekteb, islam, Kur’an, arapski jezik, pismenost, kultura, pisci, književnost

Mekteb – o počecima, duhovnim značenjima i važenjima

Dobro je na samom početku reći da se govoru ili raspravljanju o identitetu ili identitetima, ili onim ‘istovjetnostima’ koje ljudska bića prepoznaju kao svoja sopstva i osjećaju ih kao ono što ih duhovno sa/određuje, treba pristupati kako s oprezom tako i odgovorno. Identiteti kao određenja koja ljudsko biće zatvaraju u prostore samohvale i samouzdanja jesu nešto što je nemoralno i izvan čudorednosti. Identiteti koji se osjećaju kao nešto otvoreno i u kretanju, kao dobrobitna sopstva koja stupaju u relacije s drugim takvim i sličnim, ili pak različitim, sopstvima, jesu nešto što ostaje u obzirima morala i čudoređa. Naime, identiteti mogu biti, i jesu, proturječne pojave. Zbog

svojih identiteta mnogi ljudi stradaju, jednako kao što se radi svojih identiteta mnogi ljudi odvaže na zločinstva. Ove preliminarne napomene valja imati na umu, barem donekle, dok se čitaju stranice koje slijede.

Vratimo li se našoj današnjoj temi, nije izvan historijske istine ustvrditi da je jedan od neprolaznih znakova i jedno od konstantnih obilježja islamske kulture i civilizacije upravo i mekteb. Mekteb ili doslovno: “mjesto gdje se piše”, to jest mjesto gdje se izgovaraju, pišu i sa ispisanih listova izriču sama slova, riječi i rečenice božanske revelacije Kur’ana, eto to zaleđe pisanja redaka Božije Knjige jeste onaj duhovni predujam koji je mektebu osigurao slavu mjesta gdje se odgaja, uči i obrazuje. To je ono jamstvo koje je mektebu osiguralo

značenje koje je snažno proželo ovu instituciju islamske kulture i civilizacije i dalo joj visoki značaj, duhovni smisao i važenje.

Prve posve spontane oblike nastajanja “mekteba” zabilježile su sire ili životopisi (Usp. Ibn Hišam, 1998) Božijeg poslanika Muhammeda, alejhiselam. Između mnogih drugih kuća u Mekki od godine 610. po ‘Īsāu al-Masiḥu, alejhiselam, i kuća Fatime, sestre Omera ibn al-Ḥaṭṭāba (kasnije drugoga halife), i njezinoga muža Seida b. Zejda b. Amra, bila je jedan primordijalni mekteb gdje su se pisale sūre i odlomci Kur’ana. U vezi s time nije teško prisjetiti se ulaska Omera ibn al-Ḥaṭṭāba u islam, kad je on sa listova, vjerovatno pergamenata, Kur’ana, koje mu je ustupila sestra Fatima, čitao sūru TāHā.

U samo praskozorje islama mnoge kuće mekkanskih muslimana, jedne tada progonjene zajednice žena i muškaraca, bile su izvorna simbioza džamije i mekteba. U bilo kojem slučaju, prema zapamćenoj povijesti islama, to su već bila mjesta ili toposi duhovnih preobražaja i zakorjenjivanja onoga što se može nazvati islamskim vjerskim i duhovnim osjećanjem, identitetom, sopstvom i pripadanjem.

Mekteb se otvara i definiraju koje ga predstavlja, zapravo potvrđuje, kao samo vrelo na kojem se uči, uzima i zahvata ono vjerskô, bolje kazati, vjersko-duhovno sopstvo, samosvijest i pripadništvo. Posve je jasno da u samoj duhovnoj atmosferi mekteba biva, stanuje i počiva vjera islam na način onog na Boga usmjerenog osjećanja i sadržaja, kojeg muslimani štiju kao nešto uzvišeno, koji se treba naučiti, usvojiti ga i nositi kao duhovnu stečevinu. Mekteb kao institucija temeljnih duhovnih razmjena islama među ljudima pokazuje sljedeće: Ma koliko u sebi sadržavao mnoga blaga i duhovne resurse i prostranstva, islam se ipak najsnažnije očitovao kao vjera u Boga. Ali tu vjeru, kako to traži Kur'an, čovjek treba ne samo vjerovati, već i učiti i znati. U tom smislu veoma je svrhovita obznana Kur'ana koja glasi:

فَاعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

“Ti [čovječe] znaj [saznaj, doznaj] da nema drugoga božanstva osim Boga!”

(Kur'an, 47:19)

“So know (O Muḥammad) that there is no god except God.”

(*The Qur'an*, 2017:273)

“Знай же, что нет божества, кроме Аллаха.”

(*Перевод Корана*, 355)

“So wisse, dass es keinen Gott gibt außer den einen Gott.”

(*Der Koran*, 2017:452)

Na jedan vidljiv način nenametljivim svjedokom usvajanja toga znanja (‘ilm – عِلْمٌ) o Bogu biva mekteb ili prva, početna i, rekao bih, elementarna škola islamske kulture i civilizacije.

Arhitektonski viđen kroz potonje povijesne razvoje, mekteb je bio, ili jeste, tik uz džamiju, ako ne i pod samim džamijskim svodovima, iako negdje na kraju ili sa strane. U džamiji je klanjanje i usrdno zazivanje Boga Stvoritelja, a u mektebu se tome uči i podučava, prije svega učenjem kur'anskog pisma i riječi, te kraćih sūra i poglavlja, sve to njihovim pisanjem, sricanjem i pamćenjem. U pedagoškom smislu, mekteb je institucija koja traži naporedo tri procesa: i pisanje, i sricanje, i pamćenje.

Džamija i mekteb vanjski su izraz muslimanskog pokušaja da se učini ili sačini skladan spoj vjere i znanja, čemu poziva islam. Rijetko kad da se mekteb, prostorom i pojavom, pomaljao kao neko veliko zdanje, kao zgrada koja svojim zidovima, visinama i dimenzijama nadmaša ili zastrašuje čovjeka. Kao da je skromne mektepske gabarite uvijek nadilazila i nadrastala duhovna atmosfera koja prebiva u njemu, atmosfera koja ga čini prijatnim mjestom kamo djeca, ona koja su se tek osjetila svjesnom, odlaze i ulaze bez nekog strogog reda, i gdje počinju učiti pisanje i čitanje prije svega tekstova Kur'ana, kako to maločas rekosmo, gdje započinju sricati najčešće one kratke sūre ili tek poneke retke iz Božije Knjige.

U islamu na način vjere u Boga od samih početaka iz špilje Hirā (عَارُ حِرَاءِ) nalazi se jedan preliminarni zahtjev sadržan u onom slavnom *igra'* (إِقْرَأْ) (Usp. Kur'an, 96:1-3) – da se treba “čitati”, to jest “učiti”, a zapravo u bitnome – kako tu riječ tumače duhovni komentari Kur'ana – *igra'* (إِقْرَأْ) znači “sakupljati riječi i rečenice Kur'ana”, to jest “sakupljati /ili sabirati/ znanje”, prije svega ono božansko znanje i božanske znakove.

Naime, učenjem u mektebu malodobna djeca, i ženska i muška, počinju sricati slova “arapskoga Kur'ana” (*qur'ānan 'arabiyyan* – قُرْآنًا عَرَبِيًّا) (Usp. Kur'an, 12:2) Tako je mekteb dugotrajni fenomen vjere islama, zapravo njegovo odgojno, obrazovno i, to također treba kazati, prosvjetno stablo koje se raširilo diljem svijeta gdje žive muslimani ili njihove

dijasporalne zajednice. I, k tome, ukoliko je islam (na način zajednice muslimana) ikakvu instituciju svoje kulture i civilizacije doznačio za malodobnu djecu, onda je to prije svega mekteb. Otuda, ili i zbog toga, mekteb je važio kao mjesto prvog dječijeg prepoznavanja identiteta, ne u prvom redu onog nacionalnog, jezičkog ili, ne daj Bože, ideološkog, već na način identiteta koji se temelji na osjećanju stvorenosti, to jest priznanju da je Bog onaj koji nas je stvorio. Smatram da svaka svjetska vjera, pogotovo islam koji je po svojoj definiciji 'predanost Bogu', razbudi prije svega onaj prvi i najvažniji čovjekov identitet – da se on ili ona, muško ili žensko, osjete stvorenjem Božijim. Upravo to je možda jedina važna tema cjelokupne nastave u mektebu.

Mekteb – kulturna i civilizacijska trajanja

Stoga je mekteb stekao svoj poštovanja vrijedan status. Taj istaknuti kulturni i civilizacijski status mektebu priznaju ne samo muslimanski autori, već i mnogi eminentni proučavatelji povijesti islamske kulture i civilizacije diljem svijeta. Gotovo dvadesetomna leidska *The Encyclopaedia of islam* u svome VI tomu ima informativnu odrednicu “Maktab,” (Landau, 1991:196 i dalje) gdje se mekteb definira kao “the traditional islamic school” (“tradicionalna islamska škola”). (Landau, 1991:196) Leidska *Enciklopedija islama* u odrednici o mektebu poseban naglasak stavlja na raširenosti tog pojma ili imena diljem mnogih tradicionalnih muslimanskih društava i zemalja. U vezi s mektebom, školom u kojoj se pišu arapska slova, spomenimo i Philipa K. Hittija koji u svojoj *Istoriji Arapa* kaže da su

”...svježa kulturna strujanja iz Bizantije, Perzije i Indije našla početkom devetog stoljeća nova kulturna središta u Bagdadu, Basri i Kufi, s kojim se može poređiti samo Aleksandrija u ranija vremena. Ona su učinila arapski jezik, koji se nikada ranije nije

upotrebljavao u naučne svrhe, sprovodnikom islamske civilizacije.” (Hitti, 1988:330)

“...fresh streams of thought from Byzantium, Persia and India resulted in a new concentration of culture in the 800’s in Baghdad, al-Basrah and al-Kūfah, comparable only to that of Alexandria in earlier times, and rendered Arabic, never used before for scientific purposes, the vehicle of the Moslem civilization.” (Hitti, 2002:362)

Ove riječi Philipa Hittija navodimo s jednim podsjećanjem: Sva slavna imena klasičnog doba islama kao što su At-Ṭabarī (umro 923), Al-Kindī (um. 866), Al-Fārābī (950), Ibn Sīnā (1037), Al-Gazālī (um. 1111) i stotine drugih, kao djeca pohađala su jedan od mekteba u svojim rodnim mjestima.

Mektebi, potom medrese, kao i univerziteti (lanac Al-Nizāmiyya je u doba Seldžuka dobro poznat), sve to osiguravalo je jedan prepoznatljiv i fleksibilan tonalitet i identitet u islamskom obrazovanju. U vezi s ovim, domalo kasnije podsjetit ćemo i na dva djela koja su po sebi važni leksikoni bošnjačkih alima, naučnika i učenjaka, od kojih je većina pohađala mekteb. Kako se posve jasno vidi, mekteb je našao i svoje mjesto u djelima, a to znači i u životima, mnogih bošnjačkih književnika, naučnika, alima i pjesnika.

Vratimo li se svjetskim priznanjima statusu mekteba, s dužnom pažnjom navodimo ime Marshalla G. S. Hodgsona. On u svom višetomnom djelu *The Venture of Islam* (Podvig islama) (Hodgson, 1974:442-443), velikoj povijesti islamske kulture i civilizacije, mektebu (*maktab*) posvećuje veliku pažnju kao, kako on kaže, “Qur’ān school”, kur’ānskoj školi koju je imalo, dodaje Hodgson, “svako selo koje je imalo držalo do sebe” (“Every village of any pretensions...”). (Hodgson, 1974:442) Isti autor spominje da su se u mektebu učile “osnove čitanja i pisanja” (“the elements of reading and writing”) (Hodgson, 1974:442) arapskog jezika. Ovaj autor u mektebu prepoznaje veliki značaj i na tu opću

islamsku obrazovnu, kulturnu i civilizacijsku instituciju gleda kao na ne samo preteču, već vjernu prethodnicu i pratilju medresa.

Bašagić, Kulenović, Selimović i stotine drugih slavnih polaznika mekteba

U vezi s mektebima i njihovom ulogom u utemeljenju muslimanskog identiteta, podsjećam tek usputno na dva leksikona bošnjačke uleme, prvi je napisao hfz. Mahmud Traljić (1998), a drugi Ahmed Mehmedović (2018). I Traljić i Mehmedović često spominju mekteb kao doista prvu školu koju su završili alimi, učenjaci, književnici i profesori koje oni poimenice obrađuju. Spomenuti ljudi – svakako davni polaznici mekteba – napisali su preko hiljadu važnih knjiga iz različitih oblasti, kao i nekoliko hiljada članaka, eseja, rasprava i studija. To pokazuje, kako izravno tako i neizravno, kontinuirano trajanje onog mektepskog temelja u islamskom i muslimanskom identitetu tih ljudi. U vezi s tim vrijeme je da sada, u ovom eseju, spomenemo barem nekoliko važnih imena naše bosanskohercegovačke i bošnjačke književnosti, kulture i historije, koji su se mekteba sjetili u svojim pjesmama, memoarima, romanima.

Safvet-beg Bašagić (1870-1934), ili Mirza Safvet, našao je za shodno da svoju životnu putanju saopći u stihovima. U pjesmi “Kratka pregled mog života”, koju je objavio 1926. godine, on spominje mekteb i grad Konjic, i kaže stihom:

“Pamtim hodžu u Konjicu, kada
sam u mekteb došo
Prvi put u kundurama – udari mi
deset štapa
Al je i on zapamtio mene, jer je
loše prošo
Da me bolje poznao, prošo bi se
tog sevapa.”

(Mirza Safvet, 1926, 66)

Iako Safvet-beg Bašagić i Mehmed Meša Selimović (1910-1982) umnogome pripadaju različitim epohama,

kao i različitim životnim opredjeljenjima, mekteb je nešto što povezuje ova naša dva slavna barda u književnosti. Selimović u svojim *Sjećanjima* kroz najljepše uspomene spominje ne samo mekteb, već i svoga hodžu Salih-efendiju:

“Iz tog vremena [Selimović ovim ukazuje na svoje djetinjstvo u godinama Prvog svjetskog rata], dok još nisam znao ništa, dok je sve izgledalo lako i prozračno, pa čak i rat, najviše mi je ostao u sjećanju Salih-efendija, tušanjski džamijski imam i učitelj u mektebu, za djecu predškolskog uzrasta, kako se danas kaže.

Slali su nas u taj mekteb sa svim malene, sa tri-četiri godine, vjerovatno da nas se otarase, da ne smetamo po kući, ili da ne slušamo kukanje i othukivanje žena zbog mobilizacije i zbog glasova o ratu.

Naročito je uznemirenje raslo kad su kroz Tuzlu prolazili veći kontingenti vojske prema Drini. Taj mekteb je najljepša i najugodnija škola za koju znam. Dolazilo se slobodno i odlazilo isto tako, kad ko hoće, ali je rijetko ko izostajao. Bio je običaj da zimi svaki dan donesemo po komad drveta, za loženje mekteba. To je bio naš prvi samodoprinos. I već rano jutro, samo što je dan svanuo, vidjeli su se mališani, zgureni od hladnoće, s manjim ili većim komadom drveta pod rukom, kako iz cijelog naselja žure u mekteb pored džamije. Sjedili smo [u mektebu] na hasurama za peštahtama.”

(Selimović, 1990:58)

U svojim *Sjećanjima* Meša Selimović bilježi jedan svoj razgovor s Abdulahom Škaljićem o tome kako je njegov roman *Derviš i smrt* dočekan i recipiran u krugovima Islamske zajednice. Tu Selimović bilježi da je imao “zanimljiv susret” s Abdulahom Škaljićem i to “poslije izlaska iz štampe ‘Derviša i smrti.’” Abdulah Škaljić je Meši Selimoviću tada rekao:

“...mi [u Islamskoj zajednici] smo vrlo zadovoljni [romanom *Derviš i smrt*] i od srca smo vam zahvalni. Niko u našoj literaturi, govorim o pravoj literaturi, nije

s toliko poštovanja i s toliko suštinskog poznavanja govorio o muslimanskom svijetu.” Na ove Škaljićeve riječi Meša Selimović je tada rekao: “I ja sam Musliman.”

(Selimović, 1990:20)

Ova izjava je ujedno i tvrdnja o Selimovićevom vjerskom, zavičajnom i narodnosnom identitetu, jednako kao što je to i njegova tvrdnja: “Moja filozofija je iz ovoga tla iz moga muslimanskog korijena...” (Selimović, 1975:393) Podsjetimo, ovo je Meša Selimović kazao u intervjuu za list *Preporod* 1972. godine. Za pretpostaviti je da u svim ovim tvrdnjama i izjavama Meše Selimovića počiva ono jedno davno djetinjte sjećanje o mektebu koje je uraslo u njegov kulturalni identitet.

Kad je posrijedi Skender Kulenović (1910-1978), i njegovo djelo je u bosanskohercegovačkoj i bošnjačkoj književnosti veliko. Baš kao i Bašagićevo i Selimovićevo, i Kulenovićovo djelo je, na najljepši način, jedno snažno kontinuiranje našeg islamskog, muslimanskog, bošnjačkog i bosanskog identiteta. Skender Kulenović spominje riječ mekteb ili mejtef na nekoliko mjesta u svome djelu, ovdje podsjećamo na spomen te riječi u njegovoj pjesmi “Na pravi put sam ti, majko, izišo”. (Kulenović, 1991:37-46)

“Mati moja:
Stabljika krhka u saksiji.
Pod strehom pitoma kumrija.
Vijek u četiri duvara.
Čelo na zemlji pred svojim
Allahom velikim
i milosnim.
Derviš s tespihom u tekiji.
U mejtefu,
u žutoj sufari i bijeloj bradi hodžinoj,
ovaj i onaj svijet ugleda:
Po kosi osjeti rosu meleća...”

Također, i u svome romanu *Po-nornica*, Skender Kulenović donosi jedno sjećanje iz mekteba, zapravo riječi svoga hodže Muhamed-efendije:

“Bog dobročinitelj, opšti, milostivi, u dobru nam pomagač u zlu odмагаč, sišao je u Kur’ān i u sve knjige Kur’ānom napojene, da ne bismo negdje u svom životu zlu popustili, da bismo se i preko smrti produžili, oprani od svih grijeha, ni ne sluteći kakav nas život, čvrsti samo u vjeri budemo li, tamo čeka. Sjećam se, stotinu puta u mejtefu Muhamed-efendija nam je to govorio, a mi smo se štipali i bockali olovkama” – kaže Skender Kulenović.

(Kulenović, 1991:290)

Recimo na kraju ovog prigodnog eseja da ima impozantan broj naučnika koji su u svojim djelima oslovljavali mektebe. Naprimjer, Vojislav Bogićević u svojoj knjizi *Pismenost u Bosni i Hercegovini* spominje da “turske vlasti odmah po osvojenju Bosne otvaraju dječije muslimanske početne škole čisto vjerskog karaktera (sibjan-mektebi), gdje se uči arapsko pismo kao pismo Kur’ana...” (Bogićević, 1975:100) Također, Hajrudin Čurić u djelu *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine* mektebima posvećuje nekoliko stranica pod naslovom “Mekteb u našim narodnim običajima”. (Čurić, 1983:76 i dalje) Kao što se uočava, Čurić ovim riječima sugerira da se i samim običajima njeguje identitet, a kao odgojna, obrazovna, kulturna i civilizacijska institucija, mekteb je u kontinuiranju tog identiteta imao svoju ulogu. Čurić navodi kiticu iz jedne narodne pjesme u kojoj se poeta vidi upravo u riječi mejtef:

“Vezak vezla Gabelkinja Fata
Na čardaku, kraj džamli-pendžera,
Ona veze po tananu platnu,
Srmom veze, a biserom puni.
Kad je Fata jagluk dovršila,
Ona zove svoju milu majku:
- Vidi, majko, vezena jagluka
Što će seka okititi bracu,
Kad joj braco u mejtefe pođe”.

(Čurić, 1983:78)

U znak oduživanja duga mektebu, treba reći da se on u našoj bosanskohercegovačkoj muslimanskoj tradiciji, ili u tradiciji Bošnjaka, spominje među školama, štuje ga se u našim običajima, rado se spominje u našim uspomenu, o mektebu se pjeva u našim pjesmama. A to sve, u svojoj cjelini, posvjedočuje jedan snažan i živ duhovni identitet.

Zaključak

Iz rečenog na prethodnim stranicama zaključujemo da je mekteb kao najrašireniji oblik škole među muslimanima u svijetu, kao i u Bosni i Hercegovini, imao ulogu tradicionalnog rasadnika prvih oblika pismenosti kako iz bosanskog tako i iz arapskog jezika, kao i primordijalnu ulogu u popularnom širenju islamske vjere, kulture i civilizacije. Također, mreža mekteba koja je fleksibilno postavljena tako što prati svaki zase-lak, selo, mahalalu, važna je i u svojoj otvorenosti za sve socijalne razine muslimanskih društava, porodica i pojedinaca. Napokon, mekteb se u uspomenu velikog broja ne samo ‘običnih’ ljudi, već i slav- nih bošnjačkih pisaca i intelektualaca, javlja kao omiljena škola koju su pohađali.

Literatura

- (1990). *Перевод Корана*, Крачкóвский, Игна́тий Юли́анович. Душанбе: ПФ “Фобос”.
- (2017). *Der Koran*. Neu übertragen von Hartmut Bobzin. München: C. H. Beck.
- (2017). *The Qur’ān*, edited by Jane McAuliffe, New York, London: W. W. Norton & Company.
- Bašagić, Safvet (Mirza Safvet) (1926). “Kratak pregled mog života”, *Gajret*, 5.
- Bogićević, Vojislav (1975). *Pismenost u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Čurić, Hajrudin (1983). *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*. Sarajevo: Veselin Masleša.

- Hiti, Filip (1988). *Istorija Arapa*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Hitti, Philip K. (2002). *History of the Arabs*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hodgson, Marshall G. S. (1974). *The Venture of Islam, Conscience and History in a World Civilization*, sv. 2. Chicago i London: The University of Chicago Press.
- Ibn Hišam (1998). *Poslanikov životopis*. Preveo s arapskog Mustafa Prljača. Sarajevo: Bemust.
- Kulenović, Skender (1991). "Na pravi put sam ti, majko, izišo". U: *Pjesme*, Sarajevo: Svjetlost.
- Kulenović, Skender (1991). *Ponornica*. Sarajevo: Svjetlost.
- Landau, J. M., (1991). "Maktab". U: *The Encyclopaedia of Islam*, sv. 4. Leiden: E. J. Brill.
- Mehmedović, Ahmed (2018). *Leksikon bošnjačke uleme*. Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka.
- Selimović, Meša (1975). *Pisci, mišljenja, razgovori*. Rijeka: "Otokar Keršovani" i Beograd: "Sloboda".
- Selimović, Meša (1990). *Sjećanja, memoarska proza*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod i Sarajevo: Svjetlost.
- Traljić, Mahmud (1998). *Istaknuti Bošnjaci*. Sarajevo: El-Kalem.

الموجز

التعليم الديني في الكتاتيب – أساس الهوية الروحية

أنس كاريتش

يتناول المقال الكتاب باعتباره الشكل الأكثر انتشاراً للمدارس التمهيدية أو «مرحلة ما قبل المدرسة» في البلدان الإسلامية التقليدية أو شكل التعليم الديني الأكثر قبولا عند الأطفال الصغار، بين سن الخامسة والعاشر، وفي بعض الأحيان فوق ذلك السن، ويبين الكاتب معنى كلمة «كتاب»، ودور الإسلام والقرآن الكريم في تلك المدرسة، ويشرح أهمية كتابة وتهجئة حروف القرآن الكريم ومفرداته في منهاج الكتاب، وبالإضافة إلى ذلك، فهو يتحدث عن مرونة الكتاب التي تتجلى في العديد من المناطق الجغرافية الثقافية. وقد خصص الكاتب باباً مستقلاً للحديث عن الكتاتيب في البوسنة والهرسك من خلال المراجع والأدبيات بنطاق أوسع. تعد معاجم المؤلفين ومشاهير العلماء مصادر مهمة جداً لتلاميذ الكتاتيب، فهي من جهة تُظهر جلياً أهمية الكتاتيب في البوسنة والهرسك على مر القرون، وحيوية الثقافة الإسلامية، من جهة ثانية.

الكلمات الرئيسية: الكتاب، الإسلام، القرآن الكريم، اللغة العربية، القراءة والكتابة، الثقافة، الأدباء، الأدب.

Summary

MAKTAB CLASS – THE FOUNDATION OF SPIRITUAL IDENTITY

Enes Karić

The essay deals with maktab as the most common form of preschool in traditional Islamic countries and as the most recognised form of learning place for young children, most commonly between the ages of 5-10 years. The author explains the meaning of the word maktab, the role of the Islamic faith, and the significance of the book, the Qur'an. He also writes about the importance of writing and pronouncing the words from the Qur'an, an essential part of the maktab curriculum. Further, he discusses the significance of the flexibility of this type of class reflected in different geographic and cultural backgrounds. A special part of this essay is dedicated to the topic, of maktab in Bosnia and Herzegovina as reflected in local literature and other writings in general. Lexicons of renowned authors and ulama are also very significant sources wherein we can find several students, who have in their early age attended the maktab classes, confirm the important role maktab played in Bosnia and Herzegovina through centuries.

Keyword: maktab, Islam, the Qur'an, Arabic language, literacy, culture, writers, literature